

Ludmiła Jankowska

Źródła i atrybucja nieznanego przekładu rosyjskiego kolędy "Nowy rok bieżący" przypisywanej św. Dymitrowi Rostowskiemu

Acta Polono-Ruthenica 2, 303-314

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ludmiła Jankowska
Gdańsk

**Źródła i atrybucja nieznanego przekładu rosyjskiego
kolędy *Nowy rok bieży*,
przypisywanej św. Dymitrowi Rostowskiemu**

У цій спадщині окреме місце, причому є це частина цієї спадщини особливим чином призабута і невідома. займають постичні твори, релігійні вірші святого єпископа: [...] в історії теологічної думки, а також східнослов'янської духовності повинен він мати, і в основному має, своє окреслене місце.

Ryszard Łużny

Wkład św. Dymitra Rostowskiego, największego klasyka ukraińskiej i rosyjskiej literatury religijnej końca XVII - początku XVIII wieku, w historię wschodniosłowiańskiej poezji barokowej kilkakrotnie oceniany był przez Profesora Ryszarda Łużnego, Wielkiego Uczzonego, Bezcennego Nauczyciela i Opiekuna Duchowego wielu wychowanków.¹ Pierwszą próbę konkretnej analizy kolęd polskich w spuściznie św. Dymitra Rostowskiego podjęła niedawno uczennica Natalii Diemkowej i Szanownego Jubilata Eliza Małek w oparciu o *Komedję na Narodzenie Chrystu-*

¹ Zob.: R. Łużny, *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich XVII - XVIII w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Prace Historycznoliterackie. z. 11, Kraków 1966, s. 109, 133-134; [Р. Лу́жний], *Святий Дмитро Туптало - Роттовський єпископ і давньоукраїнський письменник та його призабута релігійна поезія*, [w:] *Український греко-католицький календар*, Варшава 1988, s. 136-145; R. Łużny, *Dymitr Tuptalo - święty Dymitr Rostowski i inni. Poeci-metafizycy wschodniosłowiańscy doby baroku*, [w:] *X Międzynarodowy Kongres „Musica Antiqua Europae Orientalis”*, „Acta Slavica”, vol. 2, Bydgoszcz 1994, s. 39-55.

sowe (*Комедия на Рождество Христово* albo też *Рождественская драма*).² W dramacie wykorzystane zostały powszechnie znane kolędy pochodzenia polsko-ukraińskiego *Anioł pasterzom mówił* (*Ангел пастырем вѣстил*, scena 3) oraz *Cały świat dziś się raduje* (*Нынѣ весь мир да играет*, scena 4; *Весь мир нынѣ веселится*, scena 8).

Obserwacje slawistki polskiej istotnie uzupełniają wcześniejsze badania tekstologiczno-muzykologiczne Lidii P. Kornij, która przejrzyście i przekonująco wyróżnia w dramatach szkolnych i między innymi w misteriach, przypisywanych św. Dymitrowi, aż siedem „dramaturgicznych funkcji muzyki” („zasуджувальна”, „співчувально-оплакувальна”, „віщувальна”, „панегірична”, „розважальна”, „роз’яснювальна” i „морально-дидактична”), o czym zdecydowało przede wszystkim kryterium treściowe. „Śpiew” *Ангел пастырем вѣстил* w klasyfikacji badaczki kijowskiej posiada „funkcję rozjaśniającą”, gdyż

[...] підсумовуючи дію, співає про те, що відбулося в сцені (поява ангела і його вістка), але в ньому подається і дальший хід подій, які відбуватимуться вже в 4-й яві (відвідування пастухами вертепу і привітання народженого Ісуса). Музиці цього „пѣнія” [...] притаманний світло-ліричний, святковий емоційний стан: вона настроювала на наступну 4-ту яву. Подібну функцію мало й друге „пѣніє” в 4-й яві „нынѣ весь мир да играет” - воно роз’яснювало, яка дія відбувається у вертепі: [...] Крім виконання роз’яснювальної функції, ці два „пѣнія” були дуже важливим компонентом сцени у сотворенні атмосфери радості, торжествування. Але в першому в них переважає пісенно-ліричне начало, а друге - типовий зразок панегіричного канта з юбіляційними мелодичними зворотами, танцювальними елементами в ритміці.³

Śpiew chóru w scenie siódmej pełni natomiast funkcję panegiryczną: „Як

² E. Małek, *Funkcja kolęd w dramacie bożonarodzeniowym św. Dymitra Rostowskiego*, [w:] *Z kolędą przez wieki. Kolędy w Polsce i w krajach słowiańskich. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej „Kolędy w Polsce i w krajach słowiańskich - geneza, rozwój, stan obecny”* (Kraków 9-12 I 1995), pod red. T. Budrewicza, S. Koziary, J. Okonia, Tarnów 1996, s. 458-462.

³ Л. П. Корній, *Українська шкільна драма і духовна музика XVII - першої половини XVIII ст.*, Київ 1993, s. 52. Wydana w 300 egz. książka jest właściwie niedostępna badaczom polskim, co stało się przyczyną szerszej prezentacji tutaj przynajmniej fragmentów, dotyczących bezpośrednio *Dramatu Bożonarodzeniowego*. Por.: E. Małek, op. cit., s. 460-461.

i іншим хорам з панегіричною функцією, йому притаманний святоково-радісний емоційний стан”.⁴ Ponadto w dodatkach do swej monografii L. Kornij opublikowała odnalezione w rękopisach i wydaniach nuty analizowanych „śpiewów”⁵, ujawniające dobrze znane melodie polskie. Tym niemniej autorka konsekwentnie unika terminu „kolęda” i nie wspomina wcale o istnieniu polskich oryginałów tych „śpiewów” - trudno nawet pomyśleć, że tak popularne kolędy nie są znane muzykologowi ukraińskiemu! Tak samo i wybitna rosyjska mediewistka Olga A. Dierzawina nazywa je po prostu „pieśniami religijnymi”.⁶ Dopiero w komentarzu do kolędy *Ангел настырем вѣстил* w najnowszym wydaniu *Dramatu Bożonarodzeniowego* Sergiusz I. Nikołajew podaje, iż jest to „перевод польской рождественской псалмы”⁷, ale wciąż jeszcze nie kolędy, o czym konkretnie i rzeczowo wypowiedziała się dotychczas Eliza Małek, niestety nie znając, bardzo w tym temacie pomocnych, dociekań Lidii Kornij. Przymuszalnie również na skutek braku należytej informacji naukowej, jej uwagi i konkluzje nie zostały uwzględnione w najnowszej rozprawie znanej polonistki moskiewskiej Ludmiły A. Sofronowej, która wspomniane kolędy nazywa jednak „kantami bożonarodzeniowymi” i stwierdza, że w dramacie „они возникли под влиянием церковных песнопений и утратили с ними внутреннюю связь [*sic?*]”⁸. A przecież przynajmniej kolęda *Ангел настырем вѣстил* stanowi dokładny przekład polskiego tekstu kolędy, śpiewanej w świątyniach i w domach polskich po dzień dzisiejszy w określonym nastroju wiary, miłości i nadziei, podobnie jak śpiewał ją chór w analizowanym dramacie, do którego treści w tym samym celu niewątpliwie zostały włączone też śpiewane teksty liturgiczne.⁹ W każdym razie, przy określeniu wymienionych „ście-

⁴ Л. П. Корній, op. cit., s. 46; por.: E. Małek, op. cit., s. 461.

⁵ L. P. Kornij, op. cit., *Додаток II*, nr 21, s. 180 (wg rękopisu Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu, Q XIV.16, k. 46v.-47); nr 26, s. 186 (przedruk wg: *Сб. кантов ХІІІ в.*, 1952, s. 92).

⁶ Zob. komentarz w wydaniu: Д. Ростовский, *Рождественская драма (Комедия на рождество Христово)*. [w:] *Русская драматургия последней четверти ХІІІ и начала ХІІІ в. Ранняя русская драматургия (ХІІІ - первая половина ХІІІ в.)*, t. 2, Москва 1972, s. 335.

⁷ Zob.: *Памятники литературы Древней Руси. ХІІІ век*, кн. 3, Москва 1994, s. 576.

⁸ Л. А. Софронова, *Старинный украинский театр*, Москва 1996, s. 291.

⁹ Zob.: E. Małek, op. cit., s. 459-460 oraz przypis 5.

wów bożonarodzeniowych” możliwe jest zastosowanie **jedynego** przyjętego w literaturoznawstwie europejskim terminu **kolęda**, **Christmas carol**, **Weihnachtslied**, **Noël**, **коляда**.¹⁰ Dotyczy to również i kolędy *Nowy rok bieży* (*Новый год бежит*), będącej przedmiotem analizy w niniejszej publikacji.

Być może, słynny „rosyjski Złotousty” faktycznie jest autorem analizowanego misterium bożonarodzeniowego i innych atrybutowanych mu przez wydawców i badaczy dramatów religijnych, a nie zwyczajnym „reżyserem” przedstawień teatralnych w swojej rostowskiej „szkole gramatycznej”.¹¹ Jeśli tak, to być może przełożył on nie tylko *Angelus pastoribus dixit vigilantibus*, zapisaną w drugiej połowie XVI wieku¹², lecz także kolędę *Nowy rok bieży*, i to nieomal natychmiast po jej powstaniu (zgodnie z ustaleniami Barbary Krzyżaniak powstała ona w drugiej połowie XVII wieku). Jej zdaniem kolęda ta występuje w sześciu wersjach tekstowych i aż dziesięciu melodiach. Badaczka opublikowała dwa najwcześniejsze, pochodzące z roku 1721 teksty z rękopisu karmelitanek krakowskich (Poznań, Biblioteka Główna UAM, Ch 251), z których pierwszy, zatytułowany *Nowe Lato*, składa się z siedmiu zwrotek z refrenem, a treść kolędy, z wyjątkiem pierwszej zwrotki, mało przypomina znany tekst *Nowy rok bieży*¹³, w zapisie z 1721 roku składający się z dwunastu sześciowierszowych zwrotek i zatytułowany po prostu *Pieśń*¹⁴, każdy zaś „dalszy zapis dokumentuje wariantową odmianę

¹⁰ Zob.: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński. *Słownik terminów literackich*. Wrocław 1988, s. 225.1.

¹¹ Nowe dociekania w kierunku uściślenia atrybucji dramatów św. Dymitra wykląda w rozprawie doktorskiej historyk teatru Eugeniusz Żygulin. Zob.: E. B. Жигулин. *Художественное своеобразие театра Димитрия Ростовского. Автореферат* [...], Москва 1995.

¹² Zob.: Z. Chybiński. *Nowe źródło do historii kolędy w Polsce*. „Przegląd Muzyczny”, Warszawa 1926, nr 12. Najwcześniejszy zapis: Biblioteka Kórnicka PAN, sygn. BK nr 44, inw. nr 1551-55.

¹³ B. Krzyżaniak. *Kantyczki z rękopisów karmelitańskich (XVII - XVIII w.)*. Kraków 1977. Zdaniem autorki, „treść refrenu wskazuje, że kolęda związana była ze zwyczajami klasztorными; śpiewali ją przy adorowaniu i kołysaniu figurki Dzieciątka” (s. 182). W kopiach „młodszych” w znanych wydaniach, a także w przekładzie rosyjskim refrenów brak. Zob. też: *Kantyczki karmelitańskie. Rękopis z XVIII wieku.*, przyg. B. Krzyżaniak. Kraków 1980, nr 119, s. 83-84.

¹⁴ Ibidem, s. 184-185. *Kantyczki...*, nr 244, s. 206-207. Publikację wykorzystano w zestawieniu tekstów w *Dodatku* do niniejszej rozprawki. Por.: [M. M. Miodu-

tekstu, co świadczy równocześnie o wielkiej popularności kolędy”.¹⁵

O jej popularności świadczy też nieznaną dziś w Polsce rosyjski przekład kolędy *Nowy rok bieży*, który u schyłku ubiegłego stulecia opublikował przewielebny Amfilochiusz, biskup Uglicki i Dymitrowski, wikariusz eparchii Jarosławskiej (Paweł Iwanowicz Siergijewskij vel Kazanski, 20 VI 1818 - 20 VII 1893), znany paleograf, archeograf, jeden z bardzo licznych w XIX stuleciu czcicieli osobowości i wielbicieli twórczości św. Dymitra Rostowskiego.¹⁶ Wydawca określa gatunek utworu jako „psalmę” - najwidoczniej poprzez analogię do innych wierszy religijnych czy kantów duchownych, przypisywanych św. Dymitrowi z Rostowa. We wstępie wydawca z pełnym przekonaniem podaje:

15. Сия псалма написана на нотах под именем Св. Димитрия Лавр.[ско-го] иером.[онаха] Софрония, привез.[енных] им из Сергиевой лавры и по смерти его оставшихся в Яковлевск.[ом] монастыре [w Rostowie Wielkim. - L. J.], 40 лет тому назад [czyli ok. 1853 г. - L. J.]. Здесь списано с муз.[ейного] списка № 70 стр. 18 и об. 19. Протоиерей Израилев издал только 8 псалм, во своем предисловии говорит: что в мон.[астырском] предании только было 8 - а на самом деле их более 15, с именем св. Димитрия. У Израил.[ева] 7-ми нет (см. мое издание).¹⁷

szewski], *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. M. M. Mioduszewskiego zgom. XX. MISS. zebrane. [Dodatek II do śpiewnika kościelnego. Pieśni na Boże Narodzenie. VIII]*, Kraków 1838, s. 780; tenże, *Pastoralki i kolędy z melodyjami czyli piosnki wesole ludu podczas świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane a przez M. M. M. [M. M. Mioduszewskiego] zebrane* (Uwaga. Piosnki te w kościele śpiewane być niepowinny [!]), Kraków 1843, nr 53, s. 110-111.

¹⁵ Ibidem, s. 185.

¹⁶ Zob. o nim: Д. Д. Языков, *Учено-литературные труды епископа Угличского Амфилохия (ко дню его полудекавого служения русской церкви и отечественной науке)*, „Библиографические записки”, Москва 1892, nr 10, s. 717-721; Е. В. Буцких, *Позаботиться о незаслуженно забытом*, „Ростовский Гражданин”, 1991, nr 24, s. 7. Brak natomiast jakiegokolwiek wzmianki [w:] [В. П. Алексеев], *Ярославские краеведы. Библиографический указатель, аннотированный*, ч. 1, Ярославль 1988.

¹⁷ Псалмы Святителя Димитрия митрополита Ростовского чудотворца выбранныя из рукописей монастырской Библиотеки с изображением Святителя Димитрия, находящимся в келлии настоятеля, сфотографированным фотографом Лопатиным Ярославским, в уменьшенном виде, и вырезанным на меди Московским гравером Рыжевым, с заставками и заглавными буквами и конечными

Tekst kołedy-„psalmy” opublikowano tu z innym podziałem na zwrotki niż w tekstach polskich.

Niestety, nie udało się odszukać wykorzystanej przez przewielebnego Amfilochiusza „kopii muzealnej Nr 70”. Jego „argumentacja” w stosunku do Aristarcha Izrailewa, pierwszego w Rosji wydawcy psalmów i pieśni duchownych św. Dymitra Rostowskiego, unaocznia specyficzne podejście Amfilochiusza Uglickiego do publikowanych tekstów. Czcigodny biskup jakby rywalizował z innymi wydawcami utworów bądź kolekcjonerami rękopisów św. Dymitra. Szczególnie wyraźnie to namiętne „współzawodnictwo” widoczne jest w licznych „ekspertyzach”-autografach Amfilochiusza, a także w notatkach dorównującej mu osoby świeckiej, również znanego archeografa, wydawcy, zafascynowanego zbieracza rękopisów, jednego z najbogatszych rostowskich kupców Andrzeja Aleksandrowicza Titowa (16 X 1844 - 21 X 1911). Lektura tych „ekspertyz”, zachowanych w wielu rękopiśmiennych kopiach utworów św. Dymitra Rostowskiego, skłania do przekonania, iż przypisywano mu wówczas - jako skutek nieporównywalnej popularności - autorstwo większości kazań, pouczeń, wierszy, które wykonane były skoropisem południowo- czy zachodnio-

*украшениями, рисованными самим Святителем Димитрием в Киеве, в его рукописи, находящейся в Патриаршей Библиотеке № 53, в главе о Синаксариях на весь год, и из летописца, писанного им в Украине, принадлежащего мне. купленного у Большакова в Москве, вырезанными темже гравером Рыжевым на дереве и рамка из заставки его же на меди, на средства Амфилохия Епископа Угличского в пользу св. Обители. В конце книги прилагаются Литографированные трехголосные квадратные ноты псалм, 17-ть, мотивные, скопированные со сборника псалм Ростовского Музея № 70й, Ярославль 1893, s. 22. Zacytowano tu egzemplarz z Biblioteki Rostowskiego Muzeum [sygn. 25(Яр)/Д-46/-6322]: autoryzowany przez wydawcę egz. korektorski, posiadający zezwolenie cenzora na druk, przechowuje się obecnie wśród zbiorów rękopiśmiennych w Bibliotece Muzeum Jarosławskiego (sygn. ЯМЗ 17102/Р-918). Zob.: В. В. Лукьянов. *Краткое описание коллекции рукописей Ярославского областного краеведческого музея*. „Красведческие записи”, вып. 3, Ярославль 1958, nr 275, s. 69. Пор.: *Псалмы или духовные канты, сочинения Святителя Димитрия Митрополита Ростовского, изданные Протоиереем церкви Святителя Стефана Епископа Пермского, что при первой Московской гимназии, Аристархом Израилевым. С присовокуплением псалма, сочиненного в честь Святителя Димитрия, при открытии мощей Его*. Москва 1889; *Псалмы или духовные канты, Святителя Димитрия Митрополита Ростовского, переложенные на четыре голоса Протоиереем [... j.w.] Аристархом Израилевым*, Москва 1891.*

-ruskim i zawierały w swej treści wyrazy tego samego pochodzenia. Wszakże opierająca się na wymienionych kryteriach atrybucja zawsze będzie wzbudzać wątpliwości, zwłaszcza kiedy wiadomo, że autor miał tendencję do podpisywania swoich dzieł, poruszał pewne problemy w obszerniej korespondencji z przyjaciółmi, zaznaczał je również w skrupulatnie prowadzonym *Diariuszu*, zapisywał na marginesach i wklejkach w książkach z własnego księgozbioru, miał też wreszcie licznych „konkurentów” we wspomnianych powyżej gatunkach, bardzo popularnych wśród twórców „kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej”.

W zachowanych źródłach autentycznych brakuje jakichkolwiek wzmianek św. Dymitra o utworach dramatycznych lub wierszach duchownych. Jeszcze u schyłku ubiegłego stulecia stwierdził ten fakt jeden z najbardziej dociekliwych badaczy spuścizny św. Dymitra Rostowskiego, znany historyk Ilja Aleksandrowicz Szlapkin.¹⁸

Uważne spojrzenie na całokształt tej wielkiej, w sporej części jeszcze nie opublikowanej spuścizny dowodzi, iż temat Bożego Narodzenia nie zajmował św. Dymitra tak obszernie, jak na przykład temat Męki Pańskiej czy nauk moralnych. Znane są jedynie dwa wczesne kazania „na Narodzenie Chrystusowe” (*Слово на Рождество Христово, Contio pro Nativitate Christi*), wygłoszone w Czernihowie 24 grudnia 1698 roku.¹⁹ Również do wczesnego okresu zaliczyć należy nieopublikowane „Разсмотрѣніе <и изслѣдованіе> лѣтъ Рождества Х(ри)с(то)ва, согласующих и несогласующих съ лѣтами Бѣгїа Мїра”, zachowane w trzech ręk-

¹⁸ [И. А. Шляпкин]. *Св. Димитрий Ростовский и его время (1651 - 1709 г.)*. „Записки Историко-филологического факультета Императорскаго С.-Петербургскаго университета”. cz. 24. Санктпетербург 1891. s. 343-347.

¹⁹ [Димитрий Ростовский]. *Слово на Рождество Христово. В лѣто 1698 в Чернѣгове. Декаврія 25 день*. Pierwsza publikacja, w przekładzie cerkiewnosłowiańskim: *Собрание разных поучительных слов и других сочинений святого Димитра митрополита Ростовскаго чудотворца на шесть частей разделенное, с приложением и жития его, первым тиснением в [...] граде Москве, в лето [...] 1786, Индикта 5, месяца Марта*, ч. 6. к. 107v.-121. Publikacja oryginalnego tekstu „w parzeczcu ukraińskim”: А. А. Титов, *Проповеди Святителя Димитрия, Митрополита Ростовскаго, на украинском наречии* [Москва 1909]. s. 76-92. Drugi wariant kazania (*Contio pro Nativitate Christi*) odszukała niedawno młoda znawczyni tematu dr Marina A. Fiedotowa z Petersburga. Zob.: М. А. Федотова, *Ораторская проза Димитрия Ростовскаго (украинский период: 1670 - 1700 гг.)*, Автореферат канд. дисс., Санкт-Петербург 1995. s. 13.

kopisach autoryzowanych.²⁰ W książkach z biblioteki św. Dymitra znajdują się liczne wklejki, zapisy, podkreślenia, uwagi na marginesach, również dotyczące tematu „Разсмотрения”.²¹ Wśród chrystologicznych wierszy, przypisywanych św. Dymitrowi, przeważa jednak temat Męki Pańskiej.²² Tematu tytułowego dotyczą jedynie, i to w sposób pośredni, poprzez wątek mariologiczny, takie wiersze jak *Вънец Богородици от звѣзд дванадесят, от молитв чрез празници Єя дванадесят; Гоѣ, о Мати, Твоего подѣлаєь Отрока?...; О зачатіи Божіаго Сына...; Божія Сына родилии без мужа; Увы мнѣ, Сыне, улы мнѣ, сладчайшій...;*²³ ale i w nich poeta wspomina o Krzyżu, ranach Chrystusowych, atmosferze smutku, a także grzeszności człowieka, za którą zapłacił Syn Boży Swoją krwią.

²⁰ 1) Centralna Biblioteka Naukowa Akademii Nauk Ukrainy (CBN ANU) w Kijowie. kol. Ławry Kijowsko-Pieczerskiej. nr 345 (162Л). Tablice chronologiczne z notatkami autobiograficznymi: w sporej części autograf. Rękopis zaczęto 28 czerwca 1693 r. 2°. K. 6-11 (tekst przekreślony przez autora). 2) Państwowe Muzeum Historyczne (PMH) w Moskwie. kol. Synodalna. nr 139. Zbiór rękopisów powstałych w sierpniu 1695 - 9 lutego 1701 r. 2°. K. 45-107. 3) Wariant ostateczny: PMH. kol. Synodalna. nr 147. Zbiór ukończony w sierpniu 1705 r. w Rostowie Wielkim. 2°. K. 426(413) - 487(474).

²¹ Zob.: L. A. Jankowska. *Святитель Димитрій Ростовскій преданный служитель „просвещающего действия Логоса” (новые архивные разыскания и исследовательские перспективы)*. [w:] *В кругу литературы российской*. pod red. E. Biegnat. Gdańsk 1996. s. 25-68.

²² Zob.: *Венец от дванадесят звѣзд страстем Христовым, от молб к страдавшому в вѣнцу терновым; [Венец Христу страждущаму] от звѣзд дванадесяти, во страданіи просіявших; Вънец от звѣзд дванадесяти, во страданіи от вѣнца терноваго восіавиших; Венец от дванадесяти звѣзд, от бремене крестнаго просіявших; Вънец от звѣзд дванадесяти, от [распятаго Христа] на оревѣ крестном всему миру просіявших; Камо, сладкій Ісусе, с крестом грядеши?...; Почто глава в терніи изволи ходити?...; До каменнаго гробу, Христе, не кладися...; Двигаши, о Христе мой, сам крестное время...; С орудіи страстными в серци сѣодиши...; Христос зраненый: На Христову главу страстную; На крестъ мой сладчайшій Ісус протяженный...; Спасеніе на крестъ содѣявый...; мой сладчайшій Ісус протяженный...; Спасеніе Христос на крестъ содѣявый...; [Стихи на страсти Господни]* i inne. opublikowane w najpełniejszym wyborze poezji św. Dymitra z Rostowa w wydaniu: *Українська поезія. Середина XVII ст.*, упорядники В. І. Кречотень. М. М. Сулима. Київ 1992. s. 286-287, 289-295, 297, 305, 307, 309, 311-318.

²³ Ibidem. s. 280-281, 295, 296, 297.

Jeżeli w przypadku analizowanej *Komedii na Narodzenie Chrystusowe* autorstwo Dymitra Sawicza budzi pewne wątpliwości, to w związku z kolędą *Nowy rok bieży* również nasuwają się zajmujące uwagi. Kolędę *Anioł pasterzom mówił* św. Dymitr istotnie mógł zapożyczyć z wertepu ukraińskiego (albo i pamiętać od dziecka).

Skąd bowiem miałby poznać *Nowy rok bieży* i to nieomal natychmiast po powstaniu kolędy w drugiej połowie XVII wieku? Daniel Sawicz urodził się 11 grudnia 1651 roku. Od 1662 roku, jak sam zanotował, „писати училемся”.²⁴ Na metropolitę Sybirskiego i Tobolskiego powołany został w 1701 roku. 28 października 1709 roku żywot metropolity Dymitra Rostowskiego dobiegł końca. Jeśli istotnie poznał kolędę *Nowy rok bieży*, to tylko w okresie działalności na Ukrainie; posłużyłoby to jako dodatkowe świadectwo wielkiej popularności kolędy.

Załączone w *Dodatku* zestawienie tekstologiczne odpowiednich wierszy oryginału w zapisie z 1721 roku z przekładem rosyjskim przede wszystkim pozwala stwierdzić, iż nie jest to przekład dosłowny. Mało tego, już na początku kolędy rosyjskiej ujawnia się brakujący w tekście polskim fragment, w którym zostało zaakcentowane uczestnictwo Przczystej Dziewicy Bogarodzicy (między zwrotkami 1-2). Być może autorowi przekładu znana była jeszcze starsza wersja kolędy, nie zachowana bądź jeszcze nie odnaleziona? Być może fragment ten został po prostu dopisany przez tłumacza, będącego szczególnym adoratorem Matki Bożej, a jednocześnie wielkim moralistą, jak i św. Dymitr Rostowski, ale przecież nie on jeden... Zdaniem tłumacza (czy autora) tych zwrotek Narodzenie Syna Bożego odbyło się „в вертепе в горе, в нишетном дворе” nie tylko dlatego, że „во граде” zabrakło miejsca: tam przecież sporo też „злодеев, прелюбодеев, неправды”, i „есть мерзко” przebywać w takiej „сени нечистой Деве Пречистой” i „душу сквернити от слов их” - „в вертепе лучше со скоты, тут-же безмолвно”. To przeciwstawienie może być też uznane za autorski sposób kontrastowego wyeksponowania czystości Niepokalanej Dziewicy. I zaraz po tym w tekście rosyjskim pojawia się nieobecny w oryginale trzeci członek Świętej Rodziny, „Иосиф старенький, Богу миленький”, który powołany tu jest, by wskazać drogę do Dzieciątka, do Zbawienia. Ostatni wers zwrotki 5 („Niech chwała

²⁴ CBN ANU, kol. Ławry Kijowsko-Pieczerskiej, nr 345(162Л). Tablice chronologiczne..., k. 126.

będzie zawsze i wszędzie Dzieciątku”) w przekładzie został rozszerzony o pochwałę Przczystej Matki-Dziewicy również; sprecyzowano też, za jakie uczynki zasłużył na pochwałę i sławę Syn Boży: „что не гнушался, человек стался ради нас”, czyli dla naszego Zbawienia.

Następnie warto zastanowić się, z jakich powodów opuszczono spory fragment oryginału (zwrotka 4 oraz 6 - 11)? Być może dla autora przekładu ich treść nie była aż tak istotna, aby poświęcać miejsce temu, co zostało wyrażone przez niego w końcowych zwrotkach i jest rzeczywiste: przy narodzeniu Bożego Syna i „anieli grają”, i królowie składają znane z Ewangelii trzy podarunki („ливан, смирну, купно злато”, jak czytamy w kołędzie w *Dramacie bożonarodzeniowym*, czy, na przykład, „kadzidło, miro, złoto”, jak w jednym z wierszy bożonarodzeniowych Symaona z Połocka).²⁵ I my, wierni („kapłan”, „miła młodzi”, „panienki”, „dziatki”, jak wyliczono w kołędzie polskiej) współuczestniczymy w tej doniosłej uroczystości poprzez śpiewanie „pieśni nowych” i modlitwę „od czystego serca”, za co otrzymamy również wielki dar (kołędę): żywot wieczny w królestwie niebieskim:

Ангели поють, царі дають трои дары.

Воспоемъ и мы пѣсньми новыми Христови. [...]

Молимъ Тя Христе отъ сердца чиста всѣмъ намъ даждь

Съ Тобою быти, въ царствіи жити небеснѣмъ.

Oczywiście, są to jedynie myśli, domniemania, próby dotarcia do sedna, gdyż w chwili obecnej trudno odpowiedzieć jednoznacznie na wszystkie te ważne pytania.

Z uwagi na niewątpliwie zmodernizowany język przekładu, zaczerpniętego przez wydawcę ze stosunkowo późnego rękopisu (ok. 1853 roku), powstają jednak wątpliwości co do autorstwa św. Dymitra Rostowskiego, zwłaszcza iż w wydaniach dzieł pisarza opublikowano co najmniej sześć utworów, na pewno do niego nie należących.²⁶

²⁵ Zob. dodatek w publikacji: L. A. Jankowska. „Winszowanie Rozdestwa Chrystowa” - nieznaną cykl poetyckich życzeń świątecznych Symeona Połockiego, [w:] *Z kołędą przez wieki...* s. 455.

²⁶ И. А. Шляпкин. op. cit., s. VIII-IX. przypis 1.

Warto wszakże chociażby zasygnalizować istnienie rosyjskiego wariantu popularnej w epoce św. Dymitra polskiej kolędy już przynajmniej w połowie XIX stulecia i to w środowisku Ławry Troicko-Siergijewskiej - najważniejszego także dziś sanktuarium prawosławnego.

Dodatek

Zestawienie tekstologiczne oryginału i przekładu
kolędy *Nowy rok bieży*
(wg publikacji Amfilochiusza Ugliczskiego i Barbary Krzyżaniak)
(s. 22 / s. 184)

- [1] Nowy rok bieży, / w jasełkach leży, / a kto, kto?
Новый годъ бѣжить, въ яслѣхъ лежитъ: а кто, кто?
Dzicciatko male, / dajcie Mu chwałę / na ziemi.
Отроча млаго, небо намъ дало, о! чудо!
- [2] Leży Dzicciatko / jako jagniątko, / a gdzie, gdzie?
Тамъ Отрочатко, яко овчатко, а гдѣ, гдѣ?
W Betlejem mieście, / tam się pośpieście, / znajdziecie.
Въ Вифлеемъ, въ нищетномъ дворѣ, для чего?
Мѣста не было, как время было родити.
Чистой дѣвицѣ, Богородицѣ, во градѣ.
Въ вертепѣ въ горѣ, въ нищетномъ дворѣ, почему?
Много злодѣевъ, прелюбодѣевъ, неправды,
То себѣ внемли, когда всей земли быть подпись.
Много тамъ добрыхъ, число²⁷ больше злыхъ, то правда.
Въ сѣни нечистѣй, Дѣвѣ Пречистѣй есть мерзко
Съ ними пребыти, душу сквернити отъ слов ихъ.
Въ вертепѣ лучше со скоты, тут-же безмолвно.
- [3] Jak Go poznacie. / gdy Go nie znacie. / Jezusa?
Какъ же вамъ знати о отрочати? невѣмы.
Podło uwity, / nie w aksamity, / ubogo.
Идите прямо, укажет вамо, а кто, кто?
Иосиф старенький. Богу миленький, тотъ скажетъ. // (с. 23)

²⁷ Prawdopodobnie omyłka; powinno być *числом*.

[4] Wól. osiol ziewa, / parą zagrzewa. / a jakoż?
Kłęząc, padając, / chwałę oddając / przy źłobie.
Пастушки Ему, Творцу своему, свиряют

[5] Anieli grają, / wdzięcznie śpiewają. / a jak. jak?
Ангели поють. царіе дають трої дары.
Воспоемъ и мы пѣсньми новыми Христови.
Niech chwala będzie / zawsze i wszędzie, / Dzieciątku.
Буди похваленъ отъ всѣхъ, прославленъ Царю нашъ.
И съ Пречистою Ти Материю Дѣвою.
Что не гнушался, человекъ стался ради насъ.

[6] Królowie jada / z wielką gromadą. / a skąd?, skąd?
Od wschodu słońca. / szukają końca / zbawienia.

[7] Skarb otwierają. / dary dawają, a komu?
Wielcy panowie, / możni królowie - / Dzieciątku.

[8] Pódcie, kapłani, / do tej to stajni, / a proście.
Niech w rękach waszych. / a ustach [naszych] / Bóg rośnie.

[9] Pódcz miła młodzi, / Jezus się rodzi / w stajence,
Byś wzięła, prosi, / rączki podnosi / ku tobie.

[10] Pódcie, panienki, / do tej stajenki, / klękajcie.
Wasz Oblubieniec / da rajski wieniec, / dziękujcie.

[11] W organy grajcie, / dziatki śpiewajcie, / hej, hej, hej!
Wdzięcznemi głosy / aż pod niebiosy / wslawiajcie.

[12] Prosiem Cię, Panie, / daj nam mieszkanie / u siebie.
Молимъ Тя Христе отъ сердца чиста всѣмъ намъ даждь
Gdzie sam przebywasz, / rozkosz zażywasz / z anioły.
Съ Тобою быти, въ царствіи жити небеснѣмъ.